

JURGIS BALTRUŠAITIS IR MENOTYRA TARPUKARIO LIETUVOJE

AUŠRINĖ KULVIETYTĖ-SLAVINSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: *J. Baltrušaitis, menotyra, tarpukaris Kaune, Vytauto Didžiojo universitetas, I. Šlapelis, K. Jasėnas, visuotinė meno istorija.*

Key words: *J. Baltrušaitis, art research, interwar period in Kaunas, Vytautas Magnus University, I. Šlapelis, K. Jasėnas, General History of Art.*

Menotyrininkas Jurgis Baltrušaitis (1903–1988) Europos menotyros kontekste yra gerai žinoma asmenybė, išplėtojusi komparatyvistines viduramžių meno studijas. Jo menotyrinė mintis yra susijusi su Prancūzijos ir Vokietijos menotyros mokyklomis. Tai jo intelektualinės brandos arealas. Lietuva jam svarbi kaip tėvonija, su ja menotyrininką siejo kilmė ir troškimas ją gyvai pažinti. Šis troškimas atvedė J. Baltrušaitį į tarpukario Kauną, kur 1933–1939 m. jis dėstė Vytauto Didžiojo universitete, įsiliejo į to meto Lietuvos intelektualinį gyvenimą. Todėl gvildenant asmenybės ir vietos santykių temą natūralu, jog kyla klausimų apie J. Baltrušaičio veiklą Lietuvoje, kaip jo atsinešta profesinė patirtis integruojasi į Lietuvos kultūrinį klodą, kaip jį praplečia, kokių duoda vaisių. Lietuvoje J. Baltrušaitis nėra pamirštas, plačiausiai jo darbus nagrinėjo Algirdas Gaižutis, Antanas Andrijauskas ir Odeta Žukauskienė, tačiau jų tekstuose labiau imamasi apžvelgti biografiją bei įvertinti menotyrinį jo palikimą europiniame kontekste. J. Baltrušaičio pedagoginis darbas Vytauto Didžiojo universitete ir indėlis į Lietuvos menotyrą dar nėra išsamiai ištirti.

Straipsnio tikslas yra detalai pristatyti J. Baltrušaičio pedagoginę veiklą Vytauto Didžiojo universitete ir įvertinti jo palikimą tarpukario Lietuvos menotyroje.

J. BALTRUŠAIČIO PEDAGOGINĖ VEIKLA VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETE

Pagrindinė tarpukario Lietuvos aukštoji mokykla buvo Vytauto Didžiojo universitetas. Meno istorija, kaip svarbi universitetinio išsilavinimo dalis, buvo dėstoma Humanitarinių mokslų fakultete Istorijos ir Filologijos skyrių studentams nuo 1925 ar 1927 m.¹ Pirmasis dėstytojas

¹ P. Čepėno redaguotoje knygoje „Lietuvos universitetas: 1579–1803–1922“, rašoma, kad menotyros disciplinos pradėtos dėstyti 1925 m., tačiau, peržvelgus išlikusius paskaitų tvarkaraščius, ankstyviausiai įrašą apie tai randame 1927 m. (plačiau žr. Slavinskiėnė, 2011, 83–86).

buvo Paulius Galaunė, skaitęs paskaitas ir vedęs seminarus apie Vakarų Europos ir Lietuvos, Rusijos, Lenkijos profesionalųjį meną, lietuvių tautodailę. 1933 m. į Kauną atvykęs J. Baltrušaitis iš P. Galaunės perėmė Visuotinės meno istorijos kursą. Toks pasirinkimas atrodė logiškas, nes J. Baltrušaitis jau turėjo nemažą mokslinį įdirbį viduramžių meno studijose. Jau buvo pasirodžiusios kelios jo knygos: pirmoji skirta viduramžių meno Gruzijoje ir Armėnijoje tyrimams (1929 m.), antroji – parašyta remiantis disertacijos apie romanikos skulptūrų ornamentinę stilistiką pagrindu (1931 m.).

Kontaktus su Lietuva ir Vytauto Didžiojo universitetu J. Baltrušaitis užmezgė susirašinėdamas su Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu profesorium Vincu Krėve-Mickevičium. Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma unikali medžiaga – jų laišakai, kuriuose matome žymaus menotyrininko žingsnius į Lietuvą, jo prašymus, planus, nusiteikimą ir entuziazmą dėstyti Lietuvoje (Baltrušaitis, 1933). Įdomu tai, kad laišakai rašyti rusų kalba, kurią menotyrininkas, gimęs Maskvoje, gerai mokėjo nuo mažų dienų bendraudamas su rusų kilmės motina Marija Olovianišnikova. Tėvo pasakojimais apipinta Lietuva ne tik žadino vaizduotę ir smalsumą, bet ir kėlė nemažai iššūkių. Vienas iš jų – lietuvių kalba, kurią prieš atvykdamas jau buvo pramokęs, bet greičiausiai ne itin gerai, nes viename laiške rašė teorinę paskaitų dalį vesiąs lietuvių kalba, o kitą, rodydamas nuotraukas – rusiškai (Baltrušaitis, 1933, 3). Ne mažiau svarbus buvo meno terminijos klausimas. Menotyrinis lietuvių kalbos žodynas tuomet nebuvo išvystytas. Kai kuriuos terminus reikėjo formuluoti pagal italų ar kitų kalbų variantus, pateikti jų paaiškinimus. Lietuvišką dailės ir architektūros terminų žodynėlį sudarinėjo ne tik J. Baltrušaitis, bet ir P. Galaunė. P. Galaunės žodyno, kuriame yra 167 pozicijos, liko rankraštinis variantas, kuris saugomas jo namų archyve, o J. Baltrušaičio, į kurį buvo įtraukta daugiau nei 260 pozicijų, buvo atspausdintas kaip priedas jo „Visuotinės meno istorijos“ dvitomyje. Galima pritarti A. Gaižučio nuomonei, kad kai kurios jo pateiktos sąvokos šiandien mums atrodo abejotinos ar pasenusios, o vietovių ir pavardžių transkripcija taip pat koreguotina (Gaižutis, 1992, XIII). Vis dėlto, kaip vienas pirmųjų bandymų šioje srityje, jis yra vertingas, atskleidžiantis įdomų menotyros mokslo Lietuvoje formavimosi etapą. Pats J. Baltrušaitis aiškino, kad „meno istorija lietuvių kalba dar yra palyginti nauja medžiaga, ją išdėstyti yra daug sunkumų. Įvairioms sąvokoms, stilių, formų, atspalvių apibrėžimams, paskirų duomenų vaizdams, mums dar trūksta paruošto, griežtai nustatyto, žodyno ir mums reikėjo ieškoti svarbiausių terminologijos elementų.“ (Baltrušaitis, 1934, 6).

J. Baltrušaičio paskaitos buvo skirtos Istorijos skyriaus, Visuotinės istorijos grupės studentams, nes tarpukario Lietuvoje menotyrininkai nebuvo rengiami. Studentai gaudavo labai išsamią tam tikrų Vakarų Europos dailės ir architektūros periodų apžvalgą. 1933 m. pavasarį, pradėjęs nuo įvado, jis toliau *keliavo* per viduramžių ir renesanso meną. Laiške V. Krėvei-Mickevičiui J. Baltrušaitis rašė, kad 1933 m. pirmasis semestras apims priešistorinį laikotarpį iki senovės Romos, kitais mokslo metais bus kalbama apie viduramžius (Baltrušaitis, 1933, 4). Tokį menotyrininko dėstymo principą atskleidžia ir 1933–1939 m. paskaitų tvarkaraščiai. Prie bendro kurso pavadinimo „Visuotinoji meno istorija“ dažniausiai pateikiamas detalesnis paaiškinimas. Viduramžių meno istorija buvo dėstoma dvejus metus nuo 1934 m. rudens iki 1936 m. rudens semestro, paskui nuo 1937 m. pavasario iki 1938 m. pavasario ėjo renesanso periodas, o 1938 m. ruduo ir 1939 m. pavasaris buvo skirti

XVI a. prancūzų menui. Paskaitos vykdavo po 4 valandas du kartus per savaitę.² Žinant, kad jos buvo skirtos ne specialistams, o istorijos studentams, tikrai galima nusistebėti dėstytojo smulkmeniškai detaliu žvilgsniu ir susitelkimu į kelis meno istorijos laikotarpius. Kita vertus, J. Baltrušaičio menotyrinis braižas toks ir buvo: daug dėmesio šaltinių, pirminės informacijos analizei, nepaprastai atidus kiekvieno meno objekto pažinimas. Vartydami „Visuotinės meno istorijos“ dvitomį, išleista J. Baltrušaičio paskaitų pagrindu, nesunkiai tuo įsitikiname. O kaip studentai, ar jie susidarė visapusišką meno istorijos raidos vaizdą? Iš dalies taip, nes P. Galaunė paskaitų metu pristatydavo XIX a. meno laikotarpį ir Lietuvos meno istoriją, tačiau XVII–XVIII a. meno apžvalgą niekur neminima.

Iš minėtos J. Baltrušaičio ir V. Krėvės-Mickevičiaus korespondencijos aiškėja dar keletas kitų detalių. 1933 m. vasario 1 d. J. Baltrušaitis į Vytauto Didžiojo universitetą atvyko tik kelioms savaitėms prieš pat Velykas. Įdarbintas jis buvo privatdocento pareigoms³ be atlyginimo ir per du susitikimus su studentais paskaitė „Visuotinės meno istorijos įvadą“ (Baltrušaitis, 1933, 2; J. Baltrušaičio tarnybos lapas Nr. 773, 2). Nuo 1933 m. rudens jis pradėjo sistemingai dirbti Kauno universitete. Prieš atvykstant buvo suderintas paskaitų laikas ir darbo apmokėjimo klausimai. 1933 m. rugsėjo mėn. laiške, adresuotame A. Krėvei-Mickevičiui, jis dėkojo už tinkamai paskirtas paskaitų dienas: pirmadienį ir antradienį, nes tai jam leis dirbti ramiai ir be pertraukų beveik visą savaitę (Baltrušaitis, 1933, 4). Ramus laikas buvo itin brangus ir reikalingas knygoms rašyti.

Lietuvos centriniaame valstybės archyve yra saugoma J. Baltrušaičio kaip dėstytojo asmeninė byla. Joje užfiksuoti visi svarbesni pareigų pasikeitimo, atlyginimo skyrimo, komandiruočių ir atostogų įrašai. Įdarbintas jis buvo Lietuvos istorijos katedroje, kur privatdocento pareigas ėjo pirmuosius metus, nuo 1934 m. rudens buvo patvirtintas docento pareigoms, o 1938 m. sausio 24 d. Respublikos prezidento aktu buvo paskirtas Visuotinės istorijos katedros docentu. Pedagoginę J. Baltrušaičio veiklą lydėjo ir mokslinis darbas, 1935–1938 m. jis užėmė vyr. mokslo personalo nario vietą. Platūs J. Baltrušaičio interesai, didelis pažįstamų Europos menotyrininkų ratas, plačiai žinomi jo meno tyrimai neleido jam užsiklęsti vien Lietuvos kultūrinėje aplinkoje. 1931–1939 m. jis dirbo Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje kultūros patarėju. Jo iniciatyva Paryžiuje 1935 m. buvo suorganizuota Baltijos šalių liaudies meno paroda, kurios proga išėjo katalogas su įžanginiu jo žodžiu. 1938 m. pavasarį (kovo–balandžio mėn.) jis buvo komandiruotas į Paryžių skaityti paskaitų Meno ir archeologijos institute (J. Baltrušaičio tarnybos lapas Nr. 773, 2). Gal būta ir daugiau profesinių išvykų, tik jos neužfiksuotos menotyrininko tarnybinėje byloje.

Deja, visų šių išvardytų faktų negalime pajavairinti gyvais studentų pasakojimais apie J. Baltrušaičio paskaitas, jiems padarytą įspūdį. Taip nutiko dėl keleto priežasčių. Viena iš jų – nebuvo tiesioginių mokinių, kurie būtų toliau vystę J. Baltrušaičio menotyrinę mintį. Kita – 1939 m. pabaigoje prasidėję karo neramumai ir pakitusi politinė situacija. Į suplanuotas 1939 m. rudens semestro paskaitas „Vakarų meno istorija“ („Vakarų skulptūros formacija“) J. Baltrušaitis nebeatvyko. 1940 m. pradžioje kartu su kitais Humanitarinių mokslų

² Išsamią paskaitų tvarkaraščio lentelę žr.: Kulvietytė-Slavinskienė A. (sud.). (2011). VDU Humanitarinių mokslų fakultete tarpukariu dėstyti menotyros dalykai (1 lentelė) // Meno istorija ir kritika. Meno istorijos ribženkliai, t. 7, p. 83–86.

³ Privatdocentais tarpukario Lietuvos aukštosiose mokyklose buvo vadinami neetatiniai mokslo ar pedagoginės pareigos einantys dėstytojai.

fakulteto dėstytojais J. Baltrušaitis formaliai buvo perkeltas į Vilniaus universitetą (J. Baltrušaičio tarnybos lapas Nr. 773, 2). Tai buvo prasidėjusios universiteto reformos pasekmė. Buvo uždarytas Stepono Batoro ir kuriamas naujas lietuviškas Vilniaus universitetas iš buvusio Vytauto Didžiojo universiteto padalinių. Tačiau nei 1939 m. rudenį, nei 1940 m. pavasarį į Lietuvą J. Baltrušaitis nesugrįžo ir 1940 m. rugsėjo 1 d. buvo atleistas kaip laiku negrįžęs į pareigas (Meno reikalų valdyba prie LTSR ministrų tarybos. Valdybos viršininko įsakymai, 139). Sovietmečiu jis tapo asmenybe, kurią uždrausta minėti, – pakako vien fakto, kad menotyrininkas priklausė Lietuvos Respublikos diplomatijos atstovams. Todėl ir nuskendo užmarštin jo pedagoginis darbas, niekas nediršo apie jį kalbėti, rinkti buvusių mokinių ir kolegų atsiliepimų. Tad gyvo bendravimo detalės liko neišsakytos ir jau prarastos.

J. BALTRUŠAIČIO „VISUOTINĖ MENO ISTORIJA“ TARPUKARIO LIETUVOS MENOTYRINIAME DISKURSE

Kaip jau minėta, J. Baltrušaitis, remdamasis savo paskaitomis, parengė ir išleido „Visuotinės meno istorijos“ dvitomį, kurį redagavo prof. V. Krėvė-Mickevičius. Pirmajame leidinio tome buvo išsamiai pristatytas priešistorinių laikų, vakarinės Azijos dalies, Egipto, Kanaano krašto, Egėjo kultūros, graikų, etruskų ir romėnų meno palikimas. Antrasis apėmė viduramžių meno laikotarpį nuo ankstyvųjų krikščionių meno iki gotikos. Geografiškai nebuvo apsiribota vien Vakarų Europos palikimu, įtraukta ir Bizantijos, islamo, Užkaukazės meno apžvalga. Ši knyga-vadovėlis yra pagrįsta formaliosios analizės principu, kurį J. Baltrušaitis buvo gerai perpratęs ir įvaldęs ankstyvajame savo mokslinės karjeros etape. O. Žukauskienės teigimu, „pirmasis mokslinis Baltrušaičio etapas siejasi su kitų formalizmo išpažinėjų veikalais. Juose meno kūrinys visada vertinamas tik kaip vaizdinis fenomenas, kurio fundamentalus turinys skleidžiasi formoje – labai judrioje, nuolat kintančioje, veikiamoje pačių formų gyvenimo paskatų“ (Žukauskienė, 2007, 120). Tokias tendencijas nesunkiai galime atpažinti skaitydami šią knygą. Menotyrininkas skaitytojui pateikia platų ir išsamų meno formų pasaulio vaizdą. Formų gyvenimas – proporcijų, kompozicinių ir ritminių sprendimų, įtakų nustatymas tapo jo metodologijos pagrindu. Štai, analizuodamas romanikos laikotarpio Pietvakarių Europos skulptūros mokyklas, jis rašo: „Lombardijos skulptūros svarbiausi paminklai yra Pavijos, Milano, Como, Parmos, Modenos, Aostos, Veronos miestuose. Visa stilistika čia labiausiai tiksli. Ornamentinė gama turtinga ir sudėtinga. Stipri arabų įtaka duoda jai gražaus sausumo. Faktūra beveik rytinė. Beveik visos kompozicijos klauso geometrinių schemų. Senas azijatinių vaizdų repertuaras nepaprastai pilnas. Atgimsta beveik visos šumeriečių baidyklės.“ (Baltrušaitis, 1939, 178). Toliau šiame tekste trumpai apibūdinami pietinės ir šiaurinės Lombardijos dalių reljefinio vaizdavimo formalieji skirtumai. Tai tipiškas šios J. Baltrušaičio knygos rašymo manieros pavyzdys. Jis liudija apie patikimas, plačias geografines tyrinėtojo meno istorijos žinias, kurios jam leidžia sugretinti įvairias kultūras per meninės formos raišką. Tačiau žvelgdami į šį tekstą iš šiandienos perspektyvos galime pasigesti argumentacijos, paaiškinimo, kodėl Lombardijos reljefuose atsiranda arabų įtaka, kodėl faktūriniai sprendimai primena rytietišką stilistiką, kodėl atsiranda azijietiškę vaizdų repertuarą ir koks jis yra, galiausiai – kodėl atgimsta šumerų baidyklės. Tokių klausimų, prasideančių žodžiu „kodėl“, galime formuluoti labai daug. Smalsu sužinoti, ar J. Baltrušaičiui

tai nerūpėjo. Ieškant atsakymo reikia vadovautis jo metodologijos principais. Pagal menotyriminko formuojamą sampratą, meno objekto turinys, jo reikšmė glūdi būtent pačioje formoje. Jam turinys ir forma nėra du savarankiški, vienas kitą papildantys meno kūrinio elementai. Pasak O. Žukauskienės, pats „meno istorikas taip pat pabrėžė, kad formai negalima primesti semantinio turinio, nes meniniame disкурse formalus turinys atlieka kartu reikšmės ir išraiškos vaidmenį: forma niekada nėra tuščia, ji neatsiranda kaip betikslis ženklas. Ji savitai save įprasmina ir spinduliuoja reikšmes.“ (Žukauskienė, 2007, 120). Laikui bėgant menotyriminko požiūris į meno istoriją šiek tiek keitėsi. Vėlesniame jo veikalė „Fantastiškieji viduramžiai“ iš dalies galime atpažinti senąjį jo braižą, kai kalbama apie meno objektų formaliuosius ypatumus ir nurodoma galimi tų formų kilmės šaltiniai ir keičiausi jų transformacijos principai. Kita vertus, atsiranda daugiau išsamiai moksliskai argumentuotų paaiškinimų, taip pat nevengiama kalbėti apie objektų reikšmes ir galimas reikšmių transformacijas, jungiantis įvairioms meno kūrinų kompozicinėms dalims. Taigi, greta formaliosios analizės atsiranda ir platesni kūrinio prasmės nusakantys diskursai. Visa tai sugula į menotyriminko išplėtotą komparatyvistinės analizės metodą.

Grįžtant prie J. Baltrušaičio „Visuotinės meno istorijos“ reikia paaiškinti, kokiame lietuvių menotyros kontekste atsiranda ši knyga. XX a. pirmojoje pusėje lietuvių menotyra žengė pirmuosius žingsnius. Visa, kas XIX a. ar anksčiau buvo parašyta apie Lietuvos meną, priklausė lenkakalbiškajai tradicijai. Profesionalių lietuviškai rašančių menotyriminkų pradėjo atsirasti tik tarpukariu. Natūralu, kad stigo pačios elementariausios literatūros apie meną, jo raidą Vakarų Europoje ir Lietuvoje. Prieš pasirodant J. Baltrušaičio knygai, 1930 m. buvo publikuotas Kauno meno mokyklos direktoriaus ir meno istorijos mokytojo Igno Šlapelio veikalas „Meno istorijos metmens“. Ši nedidelio formato, 191 puslapio knygelė buvo populiaraus pobūdžio, be mokslinio aparato, skirta, autoriaus žodžiais tariant, „kaimo švietėjams, neturintiems nei laiko, nei progos gilintis į meno labirintus, bet norintiems šiek tiek nusivokti mene ir jo istorijoje.“ (Šlapelis, 1930, 2). Todėl šis leidinukas prasidėjo skyriais „Kas yra menas“, „Meno istorijos uždaviniai“, kurių prirėikė kaip abėcėlės pradžiamoksliai. Toliau pateikiama meno istorijos apžvalga nuo priešistorinių laikų iki XIX a. pabaigos, užbaigiama impresionizmu ir skyriumi apie Lietuvos ir lietuvių meną. Aptariant bet kurią epochą ar stilių pirmiausia buvo paaiškinama laikmečio istorinė, politinė situacija, religiniai ypatumai ir visais šiais faktoriais grindžiama meno formų įvairovė, meno kūrinų stilistiniai ypatumai. Knygos autorius nevengė daryti kontekstinės analizės, kalbėti apie meno ir visuomenės santykius. Dėl šio probleminio lauko klausimų lietuvių dailėtyroje jis kartais vadinamas meno sociologijos atstovu (Gaižutytė, 1999, 96–104). Labai panašaus pobūdžio buvo ir kita I. Šlapelio knyga „R.-K. bažnyčios meno istorija (bendrais bruožais)“, išleista 1935 m., kurioje kiek daugiau dėmesio skiriama krikščioniško meno pavyzdžių analizei.

Pristatyti Vakarų Europos meną lietuvių skaitytojui ėmėsi ir kunigas, dailės mėgėjas Kazimieras Jasėnas. 1923–1938 m. Mintautoje jis išleido tris „Visuotinės meno istorijos“ tomus, kuriuose apžvelgė Vakarų Europos ir Lietuvos architektūrą, tapybą ir skulptūrą. Analizuodamas kiekvieno stiliaus apraiškas įvairiuose kraštuose, K. Jasėnas pasitelkdavo gana lakoniškus apibūdinimus, aprašomuoju ir lyginamuoju metodais nurodydavo meninės išraiškos ypatumus, tačiau kartais nevengdavo ir subjektyvių pastabų. Pavyzdžiui, analizuodamas baroko sklaidą Europoje, jis rašė: „Anglijoje barokas nerado atatinamos vietos. Tai miglos žemė. Spleen'o (nuobodumo liga, savotiška melancholija) krašte linksmasis barokas prigyti

negalėjo ir visi mėginimai jį čia užveisti pasibaigė fiasco.“ (Jasėnas, 1925, 249). Panašus rašymo stilius išlaikomas ir aptariant konkrečius kūrinius, dažniausiai detalai apibūdinamas siužetas, o kūrinio vertė nusakoma apibendrintais epitetais, tokiais kaip „vienas gražiausių“ ar „vienas geriausių“ darbų. Būdamas kunigu, jis, be jokios abejonės, daugiausiai dėmesio skyrė krikščioniškam menui, pabrėždamas kūrinių teologinį-moralinį turinį.

Tai pats artimiausias J. Baltrušaičio knygos kontekstas. Kiti žymūs Lietuvos tarpukario menotyrininkai, tokie kaip P. Galaunė, Halina Kairiūkštytė-Jacynienė, Mikalojus Vorobjovas, rašė kitais klausimais, analizavo siauresnius ar lokalesnius meno objektus ir reiškinius. Tarpukariu P. Galaunė išleido dvi svarbias knygas: viena buvo skirta Vilniaus meno mokyklos, jos istorijos, profesorių ir mokinių pristatymui (1928), kita – Lietuvos liaudies meno, jo meninių formų plėtojimosi pagrindų aptarimui (1930). H. Kairiūkštytė-Jacynienė, profesionali menotyrininkė, studijas baigusi Vokietijoje ir laikoma Heinricho Wölfflino pasekėja, Ciuriche apgynusi disertaciją apie Pažaislio vienuolyno istoriją, architektūrą ir dailę, 1930 m. išleido disertacijos pagrindą parengtą monografiją „Pažaislis, Baroko vienuolynas Lietuvoje“. Dar vienas profesionalus menotyrininkas Mikalojus Vorobjovas, studijas baigęs svetur ir grįžęs į Lietuvą, ėmėsi nagrinėti M. K. Čiurlionio kūrybą. Tačiau jo knyga buvo parašyta vokiečių kalba ir skirta Vakarų Europos skaitytojui.

Vis dėlto koks buvo J. Baltrušaičio indėlis į Lietuvos menotyrą ir kokią vaidmenį lietuviškajame kontekste atliko jo „Visuotinė meno istorija“? Žinios apie Vakarų Europos meno istoriją tarpukario studentijai tik pamažu pradėjo virsti natūralia universitetinio humanitarinio išsilavinimo dalimi. Meninių stilių raida, senųjų kultūrų svarbus architektūros ir dailės paveldas praktiškai nė vienam jaunuoliui nebuvo žinomi nuo mokyklos ar gimnazijos suolo. O J. Baltrušaitis į Lietuvą atvyko su visai kitokia patirtimi ir intelektualiniu angažuotumu. Elementarūs meno istorijos vystymosi etapai, žymūs menininkai ir jų palikimas jau buvo senų seniausiai sugulę į jo sąmonę, ir atvykdamas į Lietuvą jis jau detalai ir išsamiai tyrinėjo įvairių kultūrų, ne tik Europos, meną, ieškojo naujų įžvalgų ir sugretinimų. Savo mokslinių interesų jis neatsisakė pradėjęs dėstyti, tiesiog apibendrino juos „Visuotinės meno istorijos“ dvitomyje. Greičiausiai būtent šiuo atveju ir prasilenkė J. Baltrušaičio asmeniniai interesai ir lietuvių jaunuomenės poreikiai. Jo „Visuotinė meno istorija“ yra ne vadovėlis studentijai, o labiau mokslinė knyga, kurią nėra lengva skaityti. Neturint elementarių meno istorijos žinių, mokantis labai svarbus yra aiškus, logine struktūra grindžiamas meno reiškinių grupavimas, sisteminimas, padedantis atsiminti svarbiausius dalykus. O skaitant J. Baltrušaičio knygą pagrindiniai ar svarbiausi dalykai tarsi neegzistuoja, jie virsta begalybe pačių įvairiausių reiškinių, kuriuos menotyrininkas trumpai pristato. Turbūt dėl šitų priežasčių 1938 m. Vytautui Kairiūkščiui J. Baltrušaičio knyga atrodė pernelyg prigrūsta mokslinės medžiagos ir neatitinkanti tuometinių visuomenės, įskaitant ir studentiją, poreikių (Kairiūkštis, 1989, 289). Bet J. Baltrušaitis niekada nėjo pramintais keliais, jo nedomino jau suformuluotos meno istorijos vystymosi „tiesos“, jam visada rūpėjo periferiniai meno reiškiniai, darbas su pirmine vaizdine ir archyvine medžiaga, ir šių įsitikinimų jis niekada neatsisakė.

J. Baltrušaitį tikrai galime laikyti vietos genijumi, kuriam Lietuvos kultūrinė erdvė buvo per ankšta, o jo žodis neturėjo gerų sąlygų būti vystomas ir tinkamai įvertintas. Juk būsimieji istorikai, kurie buvo pagrindiniai jo menotyrinės minties klausytojai ir vertintojai, vargu

ar galėjo pratęsti jo darbus ir plėtoti lygiavertę profesinę polemiką. O profesionalūs menotyrininkai Lietuvoje dar tik brendo. Galime įžvelgti netinkamo laiko, vietos, skaitytojo ir klausytojo, neišvystyto lietuviško menotyros žodyno diskursų kaltę, bet greičiausiai tai ir buvo priežastys, kurios davė mums įdomų, bet iš dalies hermetizuotą tarpukario reiškinį, neturėjusį aiškių išeities taškų ir vystymosi perspektyvų. Nors konkrečių J. Baltrušaičio pedagoginio darbo rezultatų negalime pamatyti, vis dėlto neabejojame, kad jo paskaitos prisidėjo prie naujos intelektualiai išlavintos kartos suformavimo.

Be abejo, būtų labai įdomu sužinoti, kaip jo paskaitas vertino studentai, – jų susidomėjimą dėstytojas greičiausiai jautė ir matė, nes antraip vargu ar būtų aukojęs tiek laiko pedagoginiam darbui. Be to, savo šaknų pažinimas gyvenant tėvonijoje, tiesioginis įsitraukimas į jos kultūrą, mėginimas formuoti ir keisti meninę kultūrą bei jos pažinimą, rūpinimasis Lietuvos meno reprezentacija Europoje buvo tikrai pakankami ir neantraeiliai motyvai, skatinę žymų menotyrininką gyventi Lietuvoje ir būti jos dalimi.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Baltrušaitis J. (1933). Laiškai Humanitarinių mokslų dekanui Krėvei-Mickevičiui dėl meno istorijos dėstyto Lietuvos universitete // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 9, b. 37.
- Baltrušaitis J. (1934, 1939). Visuotinė meno istorija. Nuo priešistorijos iki Viduramžių, t. 1–2. Kaunas: V.D. universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- Čepėnas P. (red.). (1972). Lietuvos universitetas: 1579–1803–1922. Čikaga: Lietuvių profesorių draugija Amerikoje.
- Gaižutis A. (1992). Jurgis Baltrušaitis – garsusis menotyrininkas ir kultūrologas // Visuotinė meno istorija. Kaunas: Šviesa, p. I–XIV.
- Gaižutytė Ž. (1999). Igno Šlapelio meno sociologijos bruožai // Sociologija. Mintis ir veiksmas, Nr. 3 (2), p. 96–104.
- Galaunė P. (1925–1940). Rinkta medžiaga meno terminų žodynėliui. Adelės ir Pauliaus Galaunių namų archyvas, f. R1074.
- J. Baltrušaičio tarnybos lapas Nr. 773. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 631, ap. 3, b. 43.
- Jasėnas V. (1923, 1932, 1938). Visuotinė meno istorija, t. 1–3. Mintauja.
- Kairiūkštis V. (1989). Straipsniai, paskaitos, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai. Vilnius: Vaga.
- Kulvietytė-Slavinskienė A. (sud.). (2011). VDU Humanitarinių mokslų fakultete tarpukariu dėstyti menotyros dalykai (1 lentelė) // Meno istorija ir kritika. Meno istorijos riboženkliai, t. 7, p. 83–86.
- Meno reikalų valdyba prie LTSR ministrų tarybos. Valdybos viršininko įsakymai. Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 289, ap. 1, b. 1.
- Šlapelis I. (1930). Meno istorijos metmens. Kaunas: Mūsų rytojus.
- Žukauskienė O. (2006, 2007). Jurgio Baltrušaičio intelektualinės biografijos vingiai // Logos, Nr. 49, 51, p. 179–186, 117–125.

Aušrinė Kulvietytė-Slavinskienė

JURGIS BALTRUŠAITIS AND RESEARCH OF ART HISTORY IN LITHUANIA DURING THE INTERWAR PERIOD

Summary

This paper analyses the famous art historian Jurgis Baltrušaitis, educational, scientific and cultural activity period in Lithuania (1933–1939). The aim of the article is to analyse in detail Baltrušaitis' pedagogical activity at Vytautas Magnus University and to evaluate his contribution to the interwar Lithuanian art research history. Although Baltrušaitis in Lithuania is not a forgotten personality, however, adequate attention to this period of his activity and its evaluation has not been given.

This research expanded information about his pedagogical work at Vytautas Magnus University. It was found out that in the period of 1933–1939 his course "General History of Art" was devoted for the students of History department, General history group. He taught on art history from prehistoric period till 16th century and took a very wide geographical area. This famous art researcher discussed each period of art history in a very detailed and comprehensive way. He has never digressed from his scientific interest field. It is assumed that in this case he was passing interests of Lithuanian youth needs, because they have not even had the basis of art history.

"General History of Art", written by Baltrušaitis, was prepared on his lectures basis and published in two volumes in 1934 and 1939. This course book is a unique example of formalistic art research principles in Lithuanian interwar period. The book appeared in a context which clearly lacked elementary publications about Western European art history. The book of Ignas Šlapelis "Outlines on Art History", published in 1930, or three volumes of Kazimieras Jasėnas' book "General History of Art", published in period of 1923–1938, only partially upheld the needs of the persons who were interested in art history. The book of Šlapelis was written in a popular style, without references, citation and other scientific indications. It was devoted for "educators from village". In the three volumes, written by Jasėnas, it was a lack of professional evaluation of art objects. The author was often criticized as an art amateur who lacks professionalism. On the contrary, the book of Baltrušaitis for some of his contemporaries seemed too scientific. The famous art historian summed up his scientific research in this book. Professionally applied formalistic analysis method, which Baltrušaitis learned in German and French schools of art research, is a unique example of the study of this kind in Lithuanian art history discourse. To the question whether we think that Baltrušaitis is a local genius, perhaps we should respond positively. Lithuanian art research space was too narrow for this person who intellectually grew up in Western European culture, and his work had not appropriate conditions to be developed and properly assessed.